

ODNOS LJUDEVITA GAJA PREMA NARODNOM STVARALAŠTVU

Nikola Bonifačić Rožin, Zagreb

Ljudevit Gaj, hrvatski preporoditelj, malo je poznat kao sabirač narodnog blaga, makar se od 1892. njegova zbirka folklorne građe pod naslovom »Narodno blago« čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.¹ Prvi je Gajev sin Velimir 1875. u opisu očeve knjižnice naveo Gajeve rukopisne zbirke narodnih »horvatskih« poslovice, pjesama i pripovijedaka.² Dosta kasnije iza toga i dr. Velimir Deželić 1909. spominje Gajeve zbirke poslovice i pjesama.³ To isto učinio je i dr. Jaroslav Šidak 1958. u Jugoslavenskoj Enciklopediji, u članku o Gaju,⁴ a 1960. Josip Horvat u svojoj knjizi o Gaju. Uz to je Horvat s Jakšom Ravličem bio priredio za tisak Gajeve »Narodne umotvorine« i »Peszme vszakoverszne«. U popratnoj raspravi oni su istaknuli da »u ovome poslu Gaj ima svoje dostojno mjesto, pa je šteta što ga dosad nismo upoznali i u njegovoj aktivnosti kao sabirača njegovih umotvorina.«⁵ Međutim, i ovaj je njihov rad ostao u rukopisu, tako da je kulturnoj javnosti i dalje ostala nepoznata jedna značajna Gajeva djelatnost.

Tek su u najnovije vrijeme suradnici zagrebačkog Instituta za narodnu umjetnost objavili odlomke iz Gajevih folklornih zbirki — u »Narodnoj umjetnosti« 1963. krapinske predaje s komentarom,⁶ zatim u časopisu »Kaj« opet krapinske predaje s člankom o Gaju (1971).⁷ i izbor poslovice iz Gajeve ostavštine »Narodno blago«, sa člankom o Gajevom sabiračkom radu.⁸ Sad je, pov-

¹ Lj. Gaj, Narodno blago, Zagreb, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, R 4701 c

² V. Gaj, Knjižnica Gajeva, Zagreb, 1875, 187.

³ V. Deželić, Pisma dru Lj. Gaju i neki njegovi sastavci, Građa za povijest književnosti hrvatske, JAZU 1909, 6.

⁴ J. Šidak, Gaj, Enciklopedija Jugoslavije 1958, 3.

⁵ Josip Horvat i Jakša Ravlič, Narodne umotvorine i »Peszme vszakoverszne«, Zagreb, Institut za književnost JAZU.

⁶ Maja Bošković-Stulli i Ksenija Lastrić, Ljudevit Gaj, »Vsakojačka pripovedanja od Krapine iz vust starih ljudih pobrana« i »Pripovesti narodne«, Zagreb, Narodna umjetnost 1963, 2.

⁷ M. Bošković-Stulli, Vsakojačka pripovedanja od Krapine iz vust starih ljudskih pobrana, Zagreb, Kaj, 1971, 10.

⁸ N. Bonifačić Rožin, Ljudevit Gaj, sabirač narodnih umotvorina — Izbor poslovice iz Gajeve ostavštine »Narodno blago«. Zagreb, Kaj III, 1970, br. 12, str. 65—71.

dom stogodišnjice smrti Gajeve, u časopisu »Narodno stvaralaštvo-Folklor«, glasilu Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u Beogradu, napisan članak o Gaju, sabiraču narodnog blaga.⁹

Usputne informacije i zakašnjele publikacije dijelova Gajevih folklornih zbirki nisu uspjele da dovoljno istaknu Gaja među pionirima na polju etnografije i folkloru u Hrvatskoj, gdje je on već 1836. u svojoj »Danici ilirskoj« pokrenuo akciju, da se osnuje narodni muzej¹⁰ i u isto vrijeme pravio plan rada Filozofskog fakulteta u Zagrebu, ili kako je sam napisao na sačuvanom konceptu: »Pregled glavnejšeh navučneh predmetov na koje Mudrište Slavo-horvatsko osebjnu pozorljivost imati kani.«¹¹ U tom planu se uz ostalo spominje: »zbirka rečih, posebnih govorov i prirečjih po krajnah slavenskih, kak takaj prispevki k narodopisu (etnographia) slavenskom . . . sabrane pesem narodnih i nihovih viž, dela bajoslovna z celem ogledom na narod slavo-horvatski i vobšće slavenski i zbirke starobilih bajev. »Zaista široki program rada specijalno na hrvatskoj narodnoj usmenoj književnosti! Stoga je zbilja velika šteta da se na temelju Gajeve folklorne građe i štampanih članaka nije prostudirao Gajev odnos prema narodnom stvaralaštvu, jer da se to učinilo, bio bi bolje poznat Gaj — domorodac, kojemu srce, kako sam jednom piše, »za rod, za dom kuca«, a to bi omogućilo da se potpunije prosudi njegovo značenje u životu hrvatskog naroda.

»Narodno blago«, velika zbirka rukopisa folklorne građe, bila je često Gaju u rukama, on ju je sređivao i na omotima pojedinih književnih vrsta napisao njihove naslove. Budući da su ovi naslovi veoma informativni — objašnjavaju Gajev sabirački rad, vrijedi ih navesti po redu:

1. Skup provincijalskih horvatskih posloviceah, starom ortografijom. 1827—28.

2. Poslovice.

3. Provincialske narodne horvatske popievke i druge nieke moje niegdašnje bilješke.

4. Vszakojachka pripovedanya od Krapine iz vuzt starih lyudih pobrana.

5. Vszakojachka iz vuzt puka Horvatzkoga.

Sva folklorna građa što ju je Gaj skupio ne nalazi se u zbirci »Narodno blago«. Među rukopisima Gajeve ostavštine, koja se također čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, nalazi se još priličan broj Gajevih zapisa narodnih posloviceah, zagonetaka, običajah, legenda, pjesama i igra riječi, kao što je npr. ova o vodi i ledu:

Da jeszem kaj niszem,
ne bi bil kaj jeszem,
a da niszem kaj jeszem,
bil bi kaj niszem.

⁹ N. Bonifačić Rožin, Jedan značajan rukopis Ljudevita Gaja, Beograd, Narodno stvaralaštvo-Folklor 1972, 39.

¹⁰ Lj. G a j, Društvo priateljah narodne izobraženosti Ilirske, *Danica* 1836, 33

¹¹ Lj. G a j, Pregled glavnejšeh navučneh predmetov na koje Mudrište Slavo-horvatsko osebjnu pozorljivost imati kani, Zagreb, *Nacionalna i sveučilišna biblioteka*, Gajeva ostavština, R 4701, A. IV. 3.

Gajevi naslovi na omotima, osim što označuju skupine književnih vrsta: poslovice, pjesme, pripovijetke — sadrže još i posebne detalje o vremenu, ortografiji, dijalektu i ambijentu, koji se mogu uzeti kao ključ pri razrješavanju problema Gajeva narodoznanstvena djelovanja.

Na omotu 3. Gaj u naslovu uz »popievke« primjećuje »i druge nieke moje niegdašnje bilješke«. Znači da je ovaj naslov napisan dosta vremena poslije njegova sabiranja građe. Osim pjesama, navodi, tu su i druge vrste građe: Zganjke horvatske sa praznovjerjima »povera Horvatov«, napitnice i nekoliko zanimljivih Gajevih etnografskih pitanja. Među pjesmama je zbirka anonimnih građanskih pjesama i narodnih pjesama, zapisanih starim i novim pravopisom. Ovdje ima kajkavskih, štokavskih i čakavskih pjesama. Rukopisi su različiti, Gajevi i tuđi, što znači da ih je Gaj skupio od suradnika sabirača i darovatelja. Po svim omotima ima osim narodne građe i Gajevih sastavaka: bilježaka s puta, sentenca, stihova, riječi i njihovih tumačenja, kao i raznih Gajevih opaski, osobito uz poslovice.

Različiti pravopisi kojima Gaj piše, omogućuju da se približno odredi vrijeme kad je zapis nastao. Poznato je da je Gaj osnovu pravopisa tiskao 1830. Ali nakon toga on i dalje piše starim pravopisom. U Krapini je zabilježio kajkavsku pripovijetku o zloj mačehi i pastorki (motiv Pepeljuge) »Iz vuzt moje mile majke, vu Krapini 15. Vszeszvetschaka 1833.« Starim pravopisom na kajkavštini još je 1835. napisao i objavio nadopunu svoga pravopisa. Pri kraju iste godine objavljuje u »Danici« svoje članke novim pravopisom, na štokavštini, kao i pjesme »Davorie«. Stari pravopis i kajkavštinu Gaj napušta posve, iz političkih i kulturnih razloga, početkom 1836, kad je 2. siječnja »Danicu ilirsku« tiskao na štokavštini i novim pravopisom. Prema tome, za građu zapisanu starim pravopisom može se reći da je nastala do 1836.

Posebno nas zanima kad je Gaj počeo skupljati narodno blago, jer ti počeci odmah upućuju i na utjecaje, koji su formirali Gaja sabirača. U ovom pogledu za Gaja su značajne godine 1825—26. Priča Gaj u autobiografiji da je tada u knjižnici krapinskog franjevačkog samostana našao rukopis o. Sklenskog, na temelju kojeg je napisao raspravu o krapinskim gradovima i o Čehu, Lehu i Mehu, o kojima je u djetinjstvu i kasnije »po sto puta« slušao priče.¹² Majka ga je nagovarala da piše i Gaj je kao šesnaestogodišnji đak 1826. u Karlovcu dao tiskati knjižicu pod naslovom »Die Schlösser bei Krapina«. U dodatku priložio joj je popis bilja iz krapinske okolice. Na izradi ovog popisa sigurno mu je puno pomagao otac, koji je kao ljekarnik dobro poznavao bilje, ali je Gaj i druge pitao o travama, kao i o starim gradovima i trojici braće. Dade se to naslutiti po Pitanjima, koja se izričito odnose na Krapinu. Naslovi su im »Krapina« i »Pitanya za Milyana ztarcza«. Tu se Gaj, uz ostalo, raspituje za imena mjeseci, zvijezda i trava, zanima ga predaja o starim krapinskim gradovima i o Čehu, Lehu i Mehu. Još jedno: deblji, plavi papir na kojem zapisuje pitanja, iste je kvalitete i boje kao i papiri na kojima je Gaj sabirao poslovice iz svoje stare zbirke. Gaj je na njihovu omotu zapisao godinu 1827—28. Prema tome, Gaja je želja, da skupi što više građe o krapinskoj temi na kojoj radi, navela da sastavlja pitanja. Logično je da je s pitanjima u vezi počelo i prvo njegovo bilježenje narodne građe.

¹² V. Gaj, Knjižnica Gajeva, XIX.

U godini 1826. Gaj je veoma zaokupljen hrvatskom književnošću. U to vrijeme on u Karlovcu čita Kačićeve pjesme, sastavlja odgovor na zagonetku, koji objavljuje u »Luni«, zagrebačkim njemačkim novinama. U istim ovim novinama 1826. tiska na kajkavštini i svoju pjesmu o Zagorju. Nju je zapisao u svoj zbornik anonimnih građanskih pjesama. Da bi sastavio taj zbornik, koji je nazvao »Kinch goztomilstva«, Gaj traga za sličnim zbornicima. Prepisivanje pjesama bilo je onda u modi, pa i Gaj postaje skupljač. Svjedoči o tome nekoliko zbornika u njegovoj knjižnici i u »Narodnom blagu. Kod prepisivanja se tekstovi polako mijenjaju. Kod Gaja npr. ima nekoliko pjesama, koje se s malim izmjenama nalaze i u zbirci »Horvatske popevke svetske«, što ih je 1814. bio priredio za tisak kanonik Antun Mahanović, suradnik Vrhovčev. U ovoj zbirci, u predgovoru, Mahanović također potiče na skupljanje narodnih pjesama, kao što je godinu prije Maksimilijan Vrhovac, zagrebački biskup, razaslao Poziv svećenicima svoje biskupije da skupljaju narodne riječi, pjesme, prirečja i stare knjige, pa da skupljeno pošalju njemu, koji će to dati tiskati. Proglas za skupljanje građe širio je i Tomo Mikloušić, koji je 1821. tiskao zbirku »Prirečja horvatska, mudri zgovori, popevke i glasovite stvari« u svojoj knjizi »Izbor dugovanj«. Ove poslovice Gaju su bile poznate, jer u svojoj zbirci poslovice ima jedan tekst koji je precrtao s primjedbom da je već kod Mikloušića. I Pavao Ritter Vitezović tiskao je u Zagrebu 1696. Proglas, kojim je »gospodu, plemiće i varoši« molio da mu s grbovima i predajama o rodu i mjestu pošalju i opise običaja... sve što drže »da je časno i dostojno očima svijeta izložiti«.¹³ Gaj koji je čitao Vitezovićevo djela zainteresiran za njegovu pravopisnu reformu i za tumačenje o ilirskom podrijetlu Hrvata, mogao je doći u nekoj knjižnici i do Vitezovićevo Proglasa. Možda je upravo od njega preuzeo pitanja o predajama gradova (Krapine) i o običajima, kojih nema u Vrhovčevu Pozivu, poznatom Gaju.

Ljudevit Gaj tiskao je 1837. u »Danici« znameniti Vrhovčev Poziv iz 1813. godine. Sigurno je već prije znao za njega, jer dobro poznaje Vrhovčev rad. U svojem zborniku građanskih pjesama ima prepisanu i Vrhovčevu Plesopisem iz 1818., a njene početne stihove tiska 1835, kao motto u 27. broju »Danice«. Gaju je vjerojatno i Vrhovčev Poziv bio poznat već u vrijeme kad je sastavljao svoja pitanja o Krapini. U ta pitanja Gaj unosi sve što Vrhovec moli da se skuplja: riječi, pjesme, prirečja i stare knjige. Samo su iz Vrhovčeva kaptolskoga kruga mogla poteći Gajevo pitanja o »krapinskoj fari, kakvo je bilo negda bogochaztje, je li su bili plebanushi glagolije, kada je prestala mesha horvatzka?« Iz pisma Jerneja Kopitara doznaje se da je Vrhovac skupljao narodne pjesme hrvatske, rječnike, da je čitao ćirilicu i poznao glagoljicu, te da je nastojao da se evanđelje prevede na hrvatski jezik.¹⁴

Bez sumnje je Gaj bio zagrijan za narodni jezik već prije odlaska na studij u Graz 1827. Tamo ga za narodnu stvar još više zagriju zemljaci iz ilirskog kluba: Demeter i Kurelac. Mojsije Baltić napose ga je oduševio za srpske narodne pjesme, koje je sabrao i izdao Vuk Karadžić. U Grazu je Gaj prihvatio i domoljubne ideje nadvojvode Ivana, utemeljitelja zavoda Joanneuma. U ovom zavodu Gaj je s prijateljima često radio, pa u razgovorima, kako piše u auto-

¹³ Vj. Klaić, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića*, Zagreb 1914. 103.

¹⁴ V. Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, Zagreb 1904, 184.

biografiji, »zametnuše prvi pomišljaj o narodnom muzeju.«¹⁵ Gaj se tada dao marljivo na sabiranje narodnih poslovice i drugih narodnih tekstova. Svoja praktična pitanja nije nigdje objavio, ali je zato kroz teoretske članke naročito popularizirao narodne pjesme i uvijek našao koju riječ da druge potakne na sabiranje narodne građe. Pod jakim utjecajem romantika Herdera, Kollara i Šafařika, napisao je Gaj uvjerljivo: »domorodac neka ne sanja, da svoj narod i domovinu svoju pozna, dok su mu god naravno-narodne pjesme svojega puka neznane.«¹⁶ Uz Poziv Vrhovčev što ga je u »Danici« objavio na latinskom — u originalu i na hrvatskom — u prijevodu, Gaj u bilješci izražava želju »da bi ne samo gg. duhovnici, nego također i drugi svake versti pismeni ljudi, kojim serdce za dom, za rod kuca« skupljali narodno blago. Polje rada im je sva široka »Velika Ilirija«.¹⁷

Gajeva riječ je i preko »Danice« predobivala ljude za rodoljubnu akciju. Sabirači se javljaju sa zapisima s raznih strana. U Gajevoj zbirci ima zapisa poslovice na svim dijalektima. Suradnici su nepoznati. Gaj i sam rijetko kada zapisuje ime kazivača i mjesto kazivanja. Zna se, iz jednog pisma, da mu je majka pomagala skupljati poslovice. Ona mu je i kazivala priče. Jedan skup Gajevih pitanja naslovljen je na starca Miljaņa, Krapina i okolica poneki put su označeni kao teren gdje se sabire. Uz jednu poslovicu o Gupcu, Gaj je napisao — Posavlje, Stoos, a uz latinsku poslovicu zapisano je — Berlić.

U »Danici« Gaj objavljuje narodne poslovice, pjesme, pripovijetke i običaje. Često uz tekstove zapisuje ime sabirača i mjesto izvora. Karakteristična je za to primjedba uz narodnu pjesmu »Ana Karlovićka« u »Danici« 1836, br. 40: »Ovu narodnu ilirsku pjesmu poslao nam je mnogimi drugimi iz ust puka sabranimi, dosad još nigdē neštampanimi pjesmami g. Josip Marić iz horv. banske krajine.«¹⁸ Ima ponekad pjesama uz koje stoji napomena »Narodna pesma« i još koja kratka bilješka. Tako je uz pjesmu »Žalosna pesma plemenite Asan-aginice« na kraju teksta zapisano: »Ova narodna pesma je na talijanski jezik prevedena u opata Fortisa putopisu 'po Dalmaciji'. A na nēmački jezik preveo je ovu ilirsku pjesmu najslavniji nēmački spisatelj Gōthe. Odkuda se njejna pjesnička vrēdnost lahko cēniti može.«¹⁹

Narodni tekstovi što ih Gaj u »Danici« objavljuje odreda su štokavski, osim nekoliko poslovice u prvom godištu 1835. Gaj svoje kajkavske tekstove ostavlja u rukopisima. Ni njegova zbirka »horvatskih« poslovice, makar je abecedirana i popraćena rječnikom manje poznatih riječi, dakle pripremljena za tisak — nije dospjela u »Danicu«, u kojoj je Gaj od godine 1864. do 1866. tiskao dio velike zbirke štokavskih poslovice dubrovačkih, koje je imao u svojoj knjižnici, a koje je sabrao, prema Gajevu i Vrazovu sudu, pjesnik Ignjat Gjorgjić. U početku izlaženja »Danice«, god. 1836. Gaj je također iz Dubrovnika objavio dvije poslovice-pjesmice Đure Ferića (br. 18, 20). Poznato je da je Gaj osobito cijenio dubrovačku književnost, ali to ne opravdava njegov čudni postu-

¹⁵ V. Gaj, Gajeva knjižnica.

¹⁶ Lj. Gaj, Nēšto verhu narodnoga pjesničtva u občinskom, Zagreb, *Danica* 1835, 43.

¹⁷ Lj. Gaj, Poziv pokojnog episkopa Maximiliana Verhovca Rakitovackoga na sve duhovne pastire svoje episkopije, g. 1813. izdat, Zagreb, *Danica* 1837, 24.

¹⁸ J. Marić, Ana Karlovićka, Zagreb, *Danica* 1836, 40.

¹⁹ Žalostna pjesma plemenite Asan-aginice, Zagreb, *Danica* 1836, 44.

pak prema tekstovima kajkavske narodne usmene književnosti. Zar mu zaista treba spočitnuti da je kajkavsku književnost žrtvovao na račun štokavštine, koju su ilirci 1836. izabrali za hrvatski književni jezik? Osjećaj žrtve prisutan je kod iliraca, iako neki od njih (Vraz, Kukuljević) u svojim izdanjima objavljuju kajkavske, čakavske i štokavske pjesme. Žrtvu spominje Dubrovčanin grof Orsat Pucić u »Danici«, 1843, kao i Mirko Bogović u »Kolu« 1853. U nepotpisanom članku u »Danici« 1843. br. 29 napisano je slijedeće: »Evo koliko smo mi provincialni Hrvati žrtvu na oltar obćenite sloge prineli, kad smo naše podnarječje ostavili, a dalmatinsko narječje za književni jezik primili.«²⁰ Takav postupak imao je svoje opravdanje u političkoj i kulturnoj situaciji. Ali ta žrtva nije kod Gaja shvaćena tako, da treba zauvijek prestati svako stvaralaštvo na kajkavskom i čakavskom dijalektu. Potvrda ovome je stanovište Gajevo, da »u Ilirij može samo jedan jezik pravi književni biti, njega ne tražimo u jednom mjestu, ili u jednoj državi, nego u čeloj velikoj Ilirii.«²¹ U tom smislu Gaj, imajući pred očima srpske narodne pjesme što ih je sabrao Vuk Karadžić, poručuje »učenim domorodcima« da se ugledaju na Vukov primjer i »u gornjoj također i srednjoj Ilirij što berže sve naravsko-narodne pjesme marljivo saberu i takvim načinom za prosvetjeno potomstvo od propasti sačuvaju.«²² A ti srednji i gornji krajevi su oni, gdje se govori i stvara na čakavštini i na štokavštini i na kajkavštini. Gaj se držao misli, prihvaćene od Šafařika, da su »ilirске narodne pjesme« vrijedne zbog njihova pjesničkog duha i navlastito kao ogledalo naše narodnosti, »kanoti najčiřtji izvor i najposlužnija pomoć k boljemu poznanju posebnih narječjih... a najpotlam kanoti ugledni spomenici narodnoga života naših starih predjev.«²³ Izrečena misao ima svoje potvrde i u samoj Gajevoj folklornoj građi koju je sačuvao u rukopisima.

Zanimljivo je promatrati Gajev interes za povijesne teme u narodnom stvaralaštvu. Gajeva etnografska pitanja naročito su prema njima usmjerena. Sloboda je lozinka, koju Gaj uzvikuje pred svim protivnicima hrvatskog naroda. Zapisao je poslovicu: Puši, bura, puši, stare vuze ruši. Prema njoj je ispjevao jednu budnicu.²⁴ Da bi argumentirao tvrdnju, kako su Hrvati živjeli svojim životom, Gaj i u folkloru traži primjere. On pita: »Kaj se zna od ztarih vitezov Horvatzkeh? Nyihovi chini? Kaj se zna od ztarih kraljev Horvatzkeh?« Pita za glagoljaše i hrvatske mise u Hrvatskom zagorju, vjerojatno znajući za tvrdnje nekih povjesničara da su u ovom kraju bili glagoljaši prije nego je ugarski kralj Ladislav osnovao oko 1093. zagrebačku biskupiju. Gaj se zanima za kocke na hrvatskom grbu. On prepisuje latinski tekst hrvatske narodne pjesme o Marinoj kruni. Prema Vitezovićevu zapisu ovu je pjesmu preveo povjesničar A. B. Krčelić i tiskao je 1770. u Zagrebu, u svojoj knjizi »De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares«. Time je ova pjesma postala prva hrvatska narodna pjesma prevedena na strani jezik, jer Hasanaginica je na talijanskom jeziku tiskana 1774. Uz prijepis prijevoda Gaj u bilješci iznosi Vitezovićevu i Krčelićevo gledište, po kojem je Mara iz pjesme hrvatska kraljevna. S izvjesnom sumnjom u to Gaj u pitanjima bilježi: »Kaj se ima zbilja

²⁰ Dodatak uredništva Danice, Zagreb, *Danica* 1843, 29

²¹ Lj. G a j, Proglas 1836. Zagreb, *Danica* 1836.

²² Lj. G a j, Sbirke narodnih slavenskih pjesamah, Zagreb, *Danica* 1835, br. 45

²³ Lj. G a j, Slavске narodne pjesme, Zagreb, *Danica* 1835. 44

²⁴ Lj. G a j, Ostavština, Zagreb, *Nacionalna i sveučilišna biblioteka*, R 4701.

misli od ove pësme, ni li mozbit samo prispodobnica?« U istom skupu pitanja Gaj još pita: »Gde bi se mogla ta pësma vu horvatskom jeziku dobiti?« Ova su pitanja, kao i bilješka, zapisana novim pravopisom, dakle poslije 1836. kad se Gaj, kako neki misle, prestao zanimati za stvaralaštvo na kajkavskom i čakavskom dijalektu. Za Gajevo pitanje netko je znao i poslao mu je čakavski tekst pjesme o Marinoj kruni. Gaj ga je spremio u svoju zbirku. Izgleda, Gaj je djelovao i na druge ilirce, jer za Marinom krunom se traga. Sačuvana je jedna značajna varijanta kod Ivana Mažuranića, a jedna čakavska varijanta iz Praputnika u Hrvatskom primorju štampana je u »Kolu« 1853. (urednik Mirko Bogović).

Posebno je Gaj tragao za motivima o pravdi u narodnom stvaralaštvu. On bilježi nekoliko varijanata poslovice: Peter preminu, pravica zginu. I kralja Matijaša je našao: Kad će Matijašu brada zrasti, onda će krivica vsa prepasti. Gaj bilježi i tekstove o Gupcu, kao nosiocu pravice: Gupčeva pravda još ni dokončana. Znajući da seljaci u stubičkom kraju Gupca nazivlju kralj Matijaš, Gaj u svojim novim pitanjima ima i ovo: »Narodne pripovesti — najmre od Matiaša Kralja. Stubica?« Negdje je čuo priču i prepričao je — da »vu Horvatzkoj zemlji starci pripovedaju da Mathiaš kralj jošlje nije vumerl«. Dalje se priča o kraljevoj bradi koja se vije oko stola. Kad se šest puta ovije, neki će je mlađić odrezati i kralj Matijaš će ustati da »poverne Slovincem slobodu i starinske pravice«. Slijedi Gajevo tumačenje da taj kralj nije Matija Korvin »Vugerski i Horvatski kralj, neg je Horvatski kralj Matiaš Gubec.«²⁵ Gaj i na drugim mjestima govori o Matiji Gupcu. Seljačka buna za stare pravice postaje stalna tema iliraca. Kukuljević iznosi zagrebačku predaju o kamenom stolcu na Markovom trgu na kojem su feudalci okrunili Gupca željeznom, užarenom krunom. I Mirko Bogović to prihvaća u svojoj drami »Matija Gubec, seljački kralj.« Romantični ilirci stvaraju kult Gupca, želeći njime, kao simbolom pravde, istaknuti jedan značajan humani čin u povijesti Hrvata. Uspjeli su time da socijalno pitanje bude aktuelno.

Ono što je ovdje izneseno dokazuje, kako je Gaju njegovo uvjerenje priječilo da se odrekne kajkavske književnosti. Bio je to samo taktički potez, što je neko vrijeme bila zanemarena. Odrekao se nije nikad riječi svoga rodnog kraja. Kad je već bio politički i materijalno poražen, ostale su mu njegove zbirke narodnog blaga. Čuvao ih je i sređivao i u odmaklim godinama pisao naslove na omotima književnih skupina. Ti su omoti sačuvani zajedno s tekstom nesigurnom rukom zapisanim: »Provincialske narodne horvatske popievke i druge nieke moje niegdašnje bilješke.« Gaja nije napuštala nada da će svoje kajkavske zbirke jednom objaviti i tako obogatiti hrvatsku književnost.

Danas, kad više nema opravdanja da se u hrvatskoj književnosti zanemaruje ono što je izvorno i umjetničko u dijalektima, poduzima Institut za narodnu umjetnost u Zagrebu akciju da se prirede za tisak rukopisne folklorne zbirke Ljudevita Gaja i njegovih suradnika. Time će bez primisli Gaju biti dano ime — ni stručno, ni koterijsko, već ono lijepo, koje je romantički volio — domorodac!

²⁵ Lj. Gaj, *Legenda o Matiji Gupcu*, Ostavština, Zagreb, *Nacionalna i sveučilišna biblioteka*, R 4701, A. II, 22.

Zusammenfassung

LJUDEVIT GAJ UND DIE VOLKSKUNST

Ljudevit Gaj, die Hauptfigur der Illyrischen Bewegung, hat im Manuskript eine Sammlung des kroatischen Volkskunstmaterials hinterlassen, die unter dem Titel »Volksschatz« in der National- und Universitätsbibliothek in Zagreb aufbewahrt wird. Im Laufe der Jahre wurde dieses Material gelegentlich nur erwähnt und kleinere Fragmente davon erst in unseren Tagen veröffentlicht, so dass Gajs ethnographische Tätigkeit einem breiteren Kulturkreis unbekannt geblieben ist. Gajs Sammlung »Der Volksschatz« enthält Gruppen von kroatischen Volkssprüchen, Rätseln und Liedern. Geschrieben wurde es in alter und neuer Orthographie, wonach man schliessen kann, dass dasjenige Material älter ist, das bis zum Jahre 1836 aufgezeichnet wurde. In diesem Jahr nämlich hat Gaj die alte Orthographie aufgegeben und, im Einverständnis mit den Anhängern der Illyrischen Bewegung und zwar aus politischen und kulturellen Gründen, die »Danica ilirska« auf Štokawisch und in neuer Orthographie drucken lassen.

Gajs Interesse für die Volkskunst zeigt sich schon zu seiner Schulzeit. Über einer Gruppe von alphabetisch geordneten Sprüchen hat Gaj das Jahr 1827-28 aufgeschrieben, was zu bedeuten hätte, dass er diese Sprüche während seiner Studien in Graz sammelte. Es sind aber auch Blätter erhalten geblieben, auf denen er bedeutende historisch-ethnographische Fragespiele sowie Krapina-Sagen aufzeichnete, die inhaltlich seinem 1826 in Karlovac veröffentlichten Aufsatz über die Schlösser bei Krapina entsprechen. So begann also Gajs Interesse für volkstümliche, mündlich verbreitete Texte mit dem Jahre 1826, als er in Karlovac Kačićs Liederbuch las und in der »Luna« die in kroatischer Sprache verfasste Lösung eines Rätsels und ein kajkawisches Lied über Zagorje veröffentlichte.

Nach den beendeten Studien befasst sich Gaj auch weiter mit der Folklore. Er schreibt theoretische Aufsätze über die Volkslieder und veröffentlicht in der »Danica« Aufrufe zum Sammeln des Volksschatzes. Im Jahre 1837 veröffentlichte er so in der »Danica« den bekannten Aufruf des Zagreber Bischofs Maksimilijan Vrhovac an die Priester seines Bistums zum Sammeln des Volksschatzes (Lieder, Sprüche) und alter Bücher. Gaj stand offensichtlich unter dem Einfluss dieser öffentlichen Aufforderung von Vrhovac, weil er in einer Notiz seine Arbeit lobt und auch die Nichtpriester zum Sammeln des Volksmaterials auffordert.

In der »Danica« veröffentlichte Gaj verschiedene štokawische Volkstexte. Seine kajkawischen Aufzeichnungen hat er aber nirgendwo veröffentlicht oder erwähnt. Den wahren Grund dafür kennen wir nicht. Es steht aber fest, dass er Kajkawisch nie ganz durch Štokawisch ersetzen wollte. Er empfiehlt das Volksschatzsammeln in Gebieten mit verschiedenen kroatischen Dialekten und vertritt die Meinung, dass die kroatische Schriftsprache alle Dialekte in sich

vereinigen sollte. Das von ihm gesammelte folkloristische Material zeigt, dass er in der Praxis tatsächlich das vollführte, wofür er in der »Danica« eintrat. Nach 1836 sammelt er weiter das kajkawische Material in neuer Orthographie und in seiner Sammlung sind auch štokawische und einige wenige čakawische, von verschiedenen Mitarbeitern zugesandte Texte zu finden. Noch in seinem höheren Alter arbeitete Gaj an diesem mundartlichen Material, in der Hoffnung, es eines Tages veröffentlichen zu können. Diesen Wunsch konnte er aber zu seinen Lebzeiten nicht verwirklichen. Erst jetzt sollen seine Sammlungen von Sprüchen zusammen mit den unveröffentlichten Spruchsammlungen anderer Illyrier veröffentlicht werden. Dadurch wird mehr über Gaj als kroatischen Patrioten und Etnographen bekannt werden.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

3

Z A G R E B

1 9 7 3

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Ivan KAMPUŠ, Hrvoje MATKOVIĆ,
Gordana VLAJČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN KAMPUŠ

Radovi III

Izdavač

**Sveučilište u Zagrebu
Institut za hrvatsku povijest**

Za izdavača

Prof. dr Ljubo Boban

Lektori

**Jasna Penzar
Stjepan Damjanović**

Korektor

Ljerka Mlinar

Za sadržaj priloga odgovara autor

Adresa redakcije: Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, Đure Salaja 3.